

Ђуро ТОШИЋ
Невен ИСАИЛОВИЋ
Историјски институт
Београд

БОГОЈЕ РАДИНЧИЋ ИЗ ГАЦКА – ДОМАЗЕТСТВО ИЗМЕЂУ СЛУЖБЕ (SERVITIUM) И ПОСИЊЕЊА (AFFILIATIO)*

Апстракт: Институција домазетства већ одавно је позната у историјској литератури када у породицу, која не би имала мушке дјеце, наслиједник долази по женској линији. Било је, међутим, и таквих случајева када, и поред малољетних синова и кћери, „посињени зет“ (gener affiliatus) улази у породицу, у којој, на уговором утврђени рок, мора остати, живјети, слушати и служити жениним родитељима, да би за узврат добио одређени дио (у конкретном случају једну трећину) њихове имовине у насљедство. Један од таквих случајева, по својој специфичности занимљив, био је и овај којег намјеравамо презентовати у овом нашем кратком раду.

Кључне ријечи: Богоје, Тврдин, Мара, Гацко, Ријека Дубровачка, служба, посињење, зет, пунац, ташта, прогнанство.

У Дубровнику су, као и у већини других мјеста, људи имали често само кћери, али не и мушких потомака, па су због тога доводили у кућу зета који би, као gener affiliatus, стицао нека права на имовину жениних родитеља, али не потпуно иста каква би уживао њихов, било рођени или

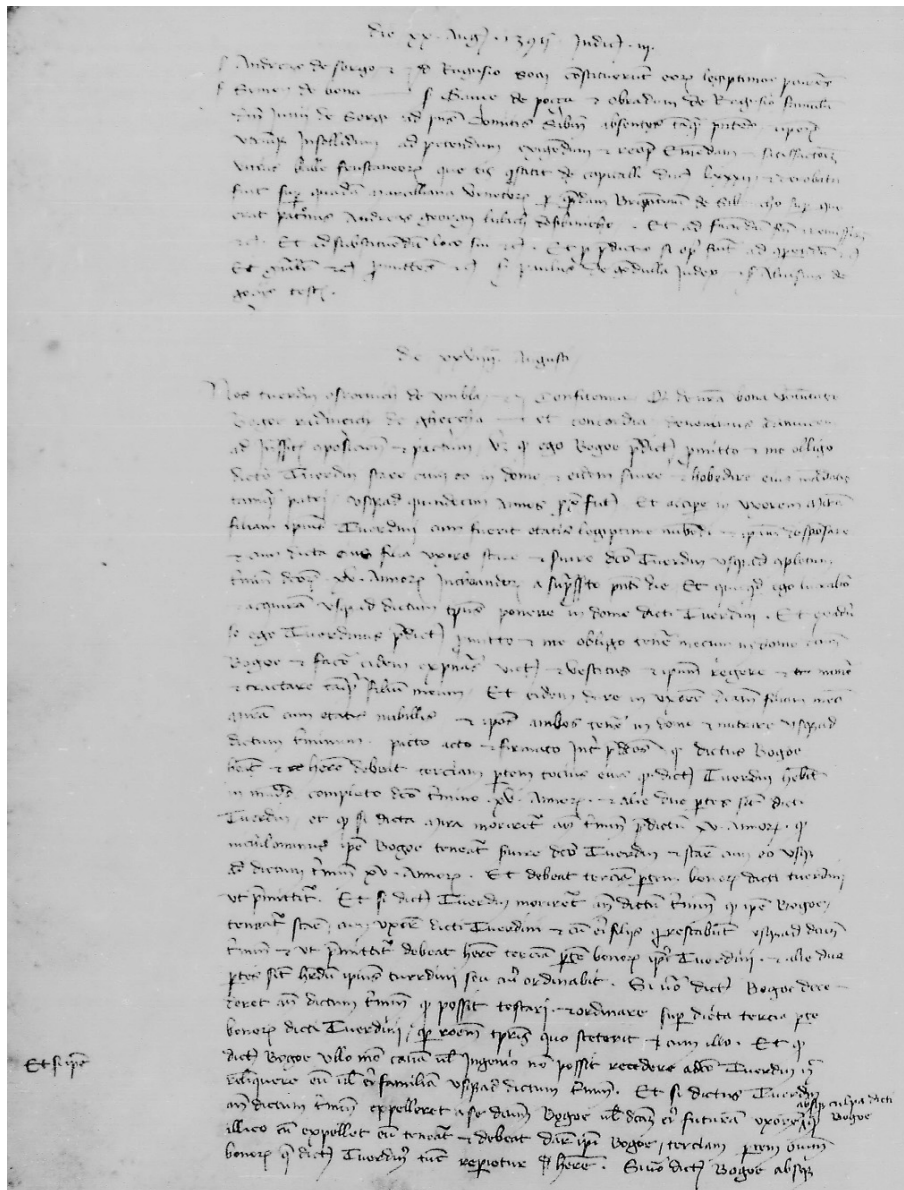
* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије *Средњовековне српске земље (XIII–XV век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029).

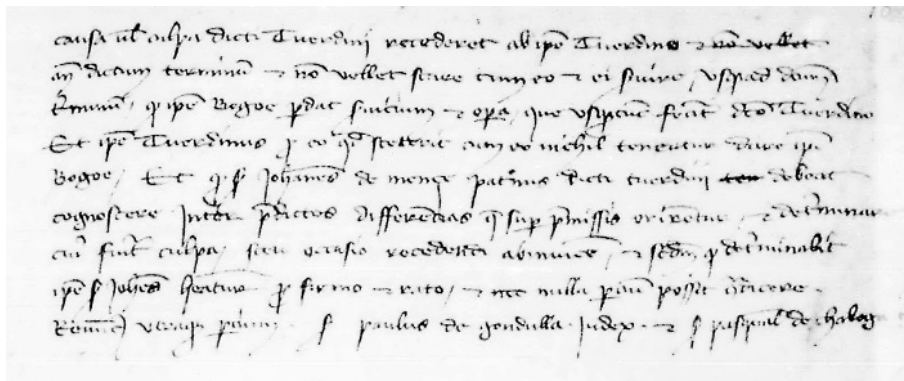
усвојени (адоптивни), син. Та афилијација или посињење зета била је далеко чешћа код сеоског становништва, у породицама којима је недостајало радне снаге, па отуда и упорно инсистирање таста и пунице на досљедном поштовању уговореног рока и обављању породичних обавеза у тазбини.¹ Један од таквих уговора, без којих би овај споразум био потпуно ништаван, забиљежен је и у Дубровачкој канцеларији 29. августа 1395. године, па ћемо се детаљније позабавити њиме – од приложеног факсимила, преко транскрипције текста и интерпретације садржаја, па до превода на савремени српски језик.²

¹ Z. Janeković Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća* (=Rod i grad), Dubrovnik 1994, 115 и L. Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica 2002, 115.

² Historijski arhiv u Dubrovniku (HAD): *Diversa cancellariae* (=Div. Canc.) XXXI, f. 165^v–166, 29. VIII 1395. Упор. Новак Мандић Студо, *Земља звана Гацко*, Београд 1995, 667.

Факсимил:

Транскрипција:

die XXVIII augusti

Nos Tuerdin Osroeuch de Umbla et Bogoe Radincich de Gheçeha confitemur quod de nostra bona voluntate et concordia devenimus ad invicem ad infrascriptam compositionem et pactum videlicet quod ego Bogoe predictus promitto et me obligo dicto Tuerdin stare cum eo in domo et eidem servire et hoberire eius mandatis tamquam patri usque ad quindecim annos proximos futuros et accipere in uxorem Maram filiam ipsius Tuerdini cum fuerit etatis legiptime nubilis et ipsam desponsare et cum dicta eius filia uxore stare et servire dicto Tuerdin usque ad completum terminum dictorum XV annorum inchoandorum a suprascripto presenti die. Et quicquid ego lucraliter et acquiram usque ad dictum tempus ponere in domo dicti Tuerdin. Et quidem s(e?) ego Tuerdinus predictus promitto et me obligo tenere mecum in domo dictum Bogoe et facere eidem expensas, victum et vestitus et ipsum regere et munire et tractare tamquam filium meum. Et eidem dare in uxorem dictam filiam meam Maram cum etatis nubillis et ipsos ambos tenere in domo et nutrire usque ad dictum terminum pacto acto et firmato inter predictos quod dictus Bogoe habeat et habere debeat terciam partem tocius eius quod dictus Tuerdin haberet in manibus completo dicto termino XV annorum et alie duo partes sint dicti Tuerdini et quod si dicta Mara moriretur ante terminum

predictum XV annorum quod nichilominus ipse Bogoe teneatur servire dicto Tuerdin et stare cum eo usque ad dictum terminum XV annorum. Et debeat terciam partem bonorum dicti Tuerdini ut premittitur. Et si dictus Tuerdin moriretur ante dictum terminum quod ipse Bogoe teneatur stare cum uxore dicti Tuerdini et cum eius filiis qui restabunt usque ad dictum terminum et, ut premittitur, debeat habere terciam partem bonorum ipsius Tuerdini et alie due partes sint heredum ipsius Tuerdini, seu cuius ordinabit. Si vero dictus Bogoe decederet ante dictum terminum quod possit testari et ordinare super dicta tercia parte bonorum dicti Tuerdini per rationem temporis quo steterit cum illo. Et quod dictus Bogoe ullo modo, causa vel ingenio non possit recedere a dicto Tuerdin nec relinquere eum vel eius familiam usque ad dictum terminum. Et si dictus Tuerdin ante dictum terminum expelleret a se dictum Bogoe vel dictam eius futuram uxorem absque culpa dicti Bogoe quod illico, cum expellet eum, teneatur et debeat dare ipsi Bogoe terciam partem omnium bonorum que dictus Tuerdinus tunc reperietur habere. Si vero dictus Bogoe absque causa vel culpa dicti Tuerdini recederet ab ipso Tuerdino (precratano – et non vellet) ante dictum terminum et non vellet stare cum eo et ei servire usque ad dictum terminum quod ipse Bogoe perdat servicium et opera que usque tunc fecerit dicto Tuerdino. Et ipse Tuerdinus pro eo quo steterit cum eo nichil teneretur dare ipsi Bogoe. Et quod ser Johannes de Mençe patronus dicti Tuerdin debeat congoscere inter predictos differencias que super premissis orirentur et determinare cuius fuerit culpa sceu occasio recedendi ab invicem et secundum quod determinabit ipse ser Johannes habeatur pro firmo et rato et nulla partium possit contradicere. Renunciatis utraque partium ser Paulus de Gondulla iudex et ser Pasqual de Chaboga.

Na margini: Et si ipse...

Интерпретација садржаја

У складу са седамесетим чланом IV књиге Дубровачког статута, Богоје Радинчић из Гацка обавезао се Тврдину Озројевићу из Ријеке Дубровачке да ће у наредних петнаест година стајати са њим у кући и „слушати његове заповијести као оца“ (hobedire eius mandatis tamquam patri), а Тврдин је обећао да ће га „усмјеравати, штитити и гледати као сопственог сина“ (regere et munire et tractare tamquam filium meum). Био

је то, управо, акт посињења (*affiliatio*), праћен преузимањем обавезе од стране реченог Богоја да ће „узети за жену“ (*accipere in uxorem*) Мару, кћерку онога Тврдина, и када буде „доба законите удаје“ (*etatis legitime nubilis*) исту „оженити“ (*desponsare*), што се у Дубровнику обично дешавало стицањем пунољетства са навршених 12 година код жена.³ Послије акта посињења и склапања „предбрачног“ уговора, таст (*socer*) и зет-посинак (*gener affiliatus*), у народу понекад пежоративно називан „уљез“, перфектуирали су и друге међусобне обавезе које су произлазиле из склопљеног уговора. Зет је обећао и обавезао се тасту да ће остати са њим у кући, служити му, слушати га и све што буде зарадио и стекао предати у заједничко домаћинство у року слиједећих петнаест година, од дана склапања уговора (29. августа 1395. године). За узврат томе, Тврдин се, са своје стране, обавезао примити и издржавати будућег зета, „у храни и одјећи“ (*victum et vestitus*), а послије „вјенчања“ (*desponsare*) са Маром пристао „*ambos tenere...et nutrire*“ (обоје држати...и хранити) до истека реченог уговора. Поред издржавања и одијевања, Богоје је за обављену „службу и рад“ (*servicium et opera*), требао добити „трећи дио“ (*terciam partem*) свега онога што би Тврдин имао на крају петнаестогодишњег рока, а не – попут његовог законито рођеног или усвојеног сина – цјелокупну Тврдинову имовину, будући да би преостала „два дијела“ (*alie due partes*) остала у својини таста и остатка његове породице.

Полазећи од основних права и обавеза које су и једна и друга страна прихватале, у даљем тексту презентованог споразума предвиђене су и околности које би наступиле смрћу некога од главних актера склопљеног уговора: будуће невјесте Маре, њеног оца Тврдина и зета-посинка Богоја. Ако би умрла Мара прије уговореног рока Богоје је морао у истој мјери да служи тасту до истека уговора, задржавши, додуше, право на трећину његових добара, како је напријед наглашено. И у случају Тврдинове смрти прије истека рока, овај Гачанин је морао остати са таштом (Тврдиновом удовицом!) и њиховом, вјероватно, још увијек малољетном дјецом која би „претекла“ иза Тврдина, уз „трећи дио“ (*terciam partem*) имовине док би преостала „друга два дијела“ (*alie due partes*) припала Тврдиновим законским наслиједницима или ономе коме их он завјешта. Бројне, и понекад егзотичне, приче о рђавим односима

³ Д. Динић-Кнежевић, *Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку*, Београд 1974, 69, нап. 47.

⁴ М. Динић, *Крстати грошеви*, Зборник радова Византолошког института 1 (1952) прилог I, 106, 9. XII 1329. Упор. L. Vleňova Ćelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, 104.

зетова и ташти као да оповргава скрушена и помало преподобна молба которског племића Томе, сина Павла Томиног, упућена зету Мартолици „да поштује његову жену као што је он поштовао ташту своју“ (quod ipse honoret uxorem meam sicut ego honoravi socram meam).⁴ Још даље у том погледу отишао је босански велики војвода Сандаљ Хранић када се, након измирења са њом, обраћао својој ташти „као материми Богом даној ка ме ест родила и како да јој есам безгришни прави и почтени син“, што му ни најмање није сметало да се за непуних годину дана разведе од своје жене, а Анкине кћерке, Катарине, и тиме прекине готово сваки контакт и са женом Катарином и са таштом-помајком Анком.⁵ У каквој би се ситуацији у таквим околностима могао наћи однос између зета-посинка и евентуално „обудовјеле“ таште (Тврдинове жене!) која би, према поменутој статутарној одредби, чувала „вјерност мужевљевој постељи“ (mariti lectum possidere) и на тај начин могла до краја живота управљати његовом цјелокупном имовином, данас је тешко било шта одређеније рећи. Можда су и она „њена дјеца“ (eius filiis), малољетна у вријеме склапања уговора, већ стасала до пунољетства, те су могла стати у заштиту мајке, уколико би неко покушао да угрози њена основна имовинска права. И, најзад, ако би се „зет-посинак“ (gener affiliatus) још за живота таста и пунице нашао на умору имао је право да завјешта и остави у наслиједство онај дио поменуте трећине Тврдинових добара сразмјерно дужини времена проведеног код њега. И уколико би, заиста, Богоје умро, његова жена Мара је, ако не би имала порода са њим, могла, не доводећи тиме у питање обичајно право свога оца и мајке, да се уда колико би год пута хтјела, било за домазета или било кога другог.⁶

Послије неколико ових кондиционално срочених „постхумних“ одредаба у диспозиционом дијелу анализираних уговора, предвиђено је било и „санкционисање“ лица која се не би придржавала његовог садржаја. Оштро и крајње императивно дјелује упозорење упућено Богоју да се „ни на који начин, узрок или разлог“ (ullo modo, causa vel ingenio) не усуди отићи од Тврдина и оставити њега и његову породицу прије истека уговором предвиђеног рока. А уколико Тврдин прије тога рока отјера од себе Богоја или његову будућу жену (дакле своју рођену кћерку!) „без кривице“ (absque culpa) домазета, дужан је да му, у моменту када га

⁴ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I/1, Београд–Сремски Карловци 1929, 279, 4. III 1410. Упор. Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranici Kosača*, Sarajevo 2009, 43, нар. 116.

⁶ *Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272*. (priredili A. Šoljić – Z. Šundrica – I. Veselić), Dubrovnik 2002, 286–289, Knjiga IV, član LXX.

истјерује, даде трећину свих добара за које се утврди да их је као безобзирни и пријеки таст у том тренутку посједовао. Ако ли, пак, Богоје „без разлога или кривице“ (*absque causa vel culpa*) Тврдина, оде од њега и не хтједне остати са њим и служити га „изгубиће службу и посао“ (*perdat servitium et opera*) које је дотад обављао, а пунац му ни за вријеме проведено са њим неће морати да да ништа. То још једанпут бјелодано потврђује да је Тврдин гледао у Богоју понајприје потребан „извор“ радне снаге, па тек онда брачног партнера кћери Маре коју ионако није питао ништа док је безпоговорно и на своју руку проналазио њеног животног сапутника. Овакав ауторитаран став каквог је показивао „*pater familias*“ имао је дубоко утемељење у крутим канонским правилима и дјелима светих отаца који су, говорећи о односу између мужа и жене, познавали само појмове „*officium et dilectio*“ (оданост и уважавање) и не знајући готово за појам „*amor*“ (љубав), умјесто којег су однос жене према супругу означавали појмом „*reverentia*“ (поштовање, или још боље у свакидашњем животу тога доба, страхопоштовање). Све је то, разумије се, водило томе да су супружници често своје емотивне потребе задовољавали изван брака – почев од скривених ванбрачних састанака па до отворене бигамије, чега се ожењени мушкарци нису стидјели, већ се, напротив, понекад и хвалисали тиме, док су удате жене, откривене у таквом недјелу, биле жестоко кажњаване и најдрастичнијим поругама извргаване.⁷ А да ли је свега тога било и у кући гатачког домазета Богоја Радинчића на имању Тврдина Озројевића у Ријечи Дубровачкој коришћени извор нам не казује ништа, а осталих извора који би то негирани или потврдили нисмо нашли у другим прегледаним серијама Дубровачког архива.

Да би се започети договор привео крају и при том предуприједиле евентуалне несугласице међу уговорним странама, било је дато у надлежност Тврдиновом заступнику сер Ивану Менчетићу да, уколико би, ипак, до њих дошло, праведно пресуди, последије испитивања обеју страна, на коме лежи кривица и који је стварни разлог размимоилажењу таста и посињеног зета. Менчетићева пресуда била би правоснажна и коначна те против ње није могла бити уложена никаква жалба. Са њеним садржајем обавијестили би обје стране сер Павле Гундулић и сер Пасквал Кабужић.

⁷ Z. Janeković Römer, *Rod i grad*, 96–97.

Превод:

Дана 29. августа [1395]

Ми Тврдин Озројевић из Ријеке Дубровачке и Богоје Радинчић из Гацка, потврђујемо да смо, својом вољом и сложено, наизмјенично саставили доле написани текст и уговор, односно да се ја горе поменути Богоје обавезујем и обећавам поменутом Тврдину да ћу наредних петнаест година бити код њега у кући, служити му и да ћу слушати његове заповијести као да ми је отац, да ћу узети за жену кћерку поменутог Тврдина Мару када буде у годинама да може законски да склопи брак и да ћу се њоме ожени и да ћу заједно са поменутом његовом кћерком, својом супругом, ту живјети и служити поменутом Тврдину до истека поменутог рока од петнаест година, почевши од данашњег дана. И шта год ја будем зарадио и стекао да ћу до краја поменутог рока предавати у кућу поменутог Тврдина. И исто (?) ја, горе поменути Тврдин, обећавам и обавезујем се да ћу у мојој кући примити поменутог Богоја и издржавати га, давати храну и одијело и да ћу га усмјеравати, штитити и гледати као сопственог сина. И да ћу му дати за жену поменутој мојој кћерку Мару када буде у годинама за брак и да ћу их обоје примити у своју кућу и да ћу их хранити до истека поменутог рока на основу уговора који је склопљен и потписан између горе поменутих: поменути Богоје добиће и мора да добије трећину цјелокупног имања које Тврдин посједује у тренутку истека поменутог рока од петнаест година, а друге двије трећине припадају Тврдину. Ако поменута Мара умре прије истека горе поменутих петнаест година, овај Богоје је у сваком случају дужан да служи поменутом Тврдину и да живи код њега све до истека поменутог рока од петнаест година. И мора да добије трећину добара поменутог Тврдина, као што је горе одређено. Ако поменути Тврдин умре прије истека поменутог рока, Богоје мора да живи код супруге поменутог Тврдина и код њихове дјеце, који остану иза њега, све до истека поменутог рока и, као што је горе одређено, мора да добије трећину добара дотичног Тврдина, а друге двије трећине припадају законским наслиједницима дотичног Тврдина или ономе коме их он завјешта. Ако пак, поменути Богоје умре прије истека поменутог рока, нека он има право да завјешта и остави у наслиједство онај дио поменуте трећине добара поменутог Тврдина који је пропорционалан времену које је он провео код њега. И поменути Богоје нема право ни на који начин, нити из било каквог разлога

или било ког узрока да оде од поменутог Тврдина, нити да га остави, било њега, било његову породицу, све до истека поменутог рока. А ако поменути Тврдин прије поменутог рока од себе отјера поменутог Богоја или поменуту његову будућу супругу без кривице поменутог Богоја, дужан је и мора да, тог тренутка када га истјерује, поменутом Богоју да трећину свих добара за које се утврди да их Тврдин у том тренутку посједује. Ако пак Богоје, без икаквог разлога или без икакве кривице поменутог Тврдина, оде од поменутог Тврдина и не буде желио да живи код њега и да му служи све до истека поменутог рока, онда дотични Богоје губи службу и посао које је до тада учинио поменутом Тврдину. И сам Тврдин није дужан ништа да поменутом Богоју да за оно вријеме које је он провео код њега. Сер Иван Менчетић, заступник поменутог Тврдина, надлежан је да испита несугласице које о горе одређеном могу да настану између горе поменутих и да пресуди, пошто испита обје стране, чија је кривица или какав је разлог отказивања и да се оно што сер Иван пресуди сматра правоснажним и коначним и да ниједна страна не може да уложи жалбу. Обавјештене обје стране. Сер Павле Гундулић, судија, и сер Пасквал Кабужић.

На маргини: и уколико он...

Đuro Tošić, Neven Isailović

**BOGOJE RADINČIĆ FROM GACKO – ACCEPTANCE OF
SON-IN-LAW TO THE HOUSEHOLD BETWEEN
SERVICE (SERVITIUM) AND ADOPTION (AFFILIATIO)**

Summary

Bogoje Radinčić from Gacko promised in the mid 90s of the XIV century that he will marry Mara, daughter of Tvrdin Ozrojević from Rijeka Dubrovačka, after she reaches the legal age. He also promised Tvrdin to remain with him in the period of the next fifteen years, serve him and listen to him „as a father“. Future father-in-law, in turn, agreed to receive the adopted son-in-law (gener affiliatus) to his house and give him the food and clothing and also to guide, protect and watch over him „as his own son“. After Bogoje’s wedding with his daughter Mara, Tvrdin would continue to support both of them in his house and would give them, after the contract expires, the third part of all property which he owned. If the accepted son-in-law „canceled obedience“ or left his in-laws arbitrary and without guilt of others, father-in-law was not obliged to give him anything, not even for the time spent with him in the same household. If, on the other hand, Tvrdin expelled Bogoje or his future wife Mara before the aforementioned deadline without their guilt, he had to, as „pater familias“, give them a third of possessions he owned at the time, in proportion to the length of time that the expelled son-in-law spent with his strict and imperious father-in-law. To make this contract, without which such agreement would be null, obligatory and binding, the authorities of Dubrovnik authorized the representative of Tvrdin, ser Ivan Menčetić, to conduct, if needed, an investigation of both sides and make the appropriate decision that would be final and as such would exclude the possibility of any appeal.

Key Words: Bogoje, Tvrdin, Mara, Gacko, Rijeka Dubrovačka, service, adoption, son-in-law, father-in-law, mother-in-law, expulsion.

Чланак примљен: 16. 05. 2011.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 27. 06. 2011.

